View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk
brought to you by CORE
provided by OAR@UM

Il-vokali 'i' fil-bidu ta' kliem Rumanz: etimoloġika jew tal-leħen?

Reno Fenech

L-għan ta' dan l-istudju huwa li nressaq ġabra ta' kliem ta' nisel Rumanz, l-iżjed verbi, li fil-Malti jistgħu jibdew bil-vokali 'i' u ssir diskussjoni jekk dik l-'i' għandhiex tinkiteb f'kull każ. F'xi wħud minn dawn il-verbi dik l-'i' hija tal-etimoloġija, mela skont ir-regola uffiċjali għandha tinkiteb dejjem u hemmhekk m'għandniex diffikultà. Imma hemm verbi oħrajn u anki ftit nomi li għandna dubju jekk l-'i' tal-bidu hijiex tabilħaqq etimoloġika nkella hix vokali tal-leħen.

Il-verbi miġbura se jkunu mqassmin skont l-etimoloġija għax hemm elementi interessanti li joħorġu minn dan it-tqassim. Wara kull verb se nagħti l-etimoloġija tiegħu biex tinħareġ stampa tal-iżvilupp. Għall-ġabra u l-etimoloġija mxejt l-iżjed fuq id-dizzjunarju ta' Ġużè Aquilina, għax sal-lum huwa l-aktar awtorevoli. Minn żmienu ħarġu aktar pubblikazzjonijiet u nstabu għadd ta' manuskritti bikrin bi kliem Sqalli li jgħinuna naslu għall-etimoloġija ta' xi kliem[1] u għalhekk kull fejn stajt, tajt etimoloġija aġġornata. Dizzjunarju importanti li għenni huwa l-*Vocabolario Siciliano*, xogħol monumentali ta' ħames volumi ppubblikat bejn l-1977 u l-2002, mibdi minn Giorgio Piccitto u ssuktat minn Giovanni Tropea.

Minħabba li l-Isqalli jagħti għadd ta' varjanti tal-istess kelma, se nieħu kampjun ta' ftit kelmiet Maltin u nsemmi f'liema partijiet ta' Sqallija jingħadu l-forom li joqorbu lejhom. Se ngħid ukoll kif l-'i' etimoloġika kienet ittrattata f'xi dizzjunarji ewlenin tal-Malti. Se jingħataw eżempji ta' xhieda minn dokumenti qodma fejn jidhru xi verbi bl-'i' tal-bidu sabiex naraw jekk seħħx

żvilupp. Fl-aħħar se nressaq l-argumenti ewlenin li hawn dwar ir-regola tal-vokali etimoloġika u nsemmi xi problemi ortografiċi qed jinħolqu.

Ir-regola uffiċjali

Fiż-Żieda mat-*Tagħrif*, Kapitlu Ċ, 1 jingħad hekk:
"Kliem barrani li fl-ilsien barrani jibda bil-vokali 'i', jibqa' jżomm l-'i' bħala parti integrali tal-kelma wkoll meta l-kelma ta' qabel tispiċċa b'vokali", u jinġiebu dawn l-eżempji: importanti, immaġinazzjoni, inklinat, injorant, introduċa. Jingħad ukoll li għandu jsir dan ladarba l-kliem missellef li jibda bil-vokali l-oħrajn (a, e, o, u) iżomm dejjem dik il-vokali, eż. arblu, elmu, obda, umli.

Hawn se jintwera kif din ir-regola tista' toħloq id-dubji u qed tingħata interpretazzjoni differenti fl-ortografija ta' ċertu kliem li jista' jkollu l-'i' fil-bidu. Dan għax l-'i' tal-bidu ta' dawn il-kelmiet ma ġġibx ruħha bħall-vokali l-oħrajn. Filwaqt li l-vokali etimoloġiċi l-oħrajn fil-bidu tal-kelma jitlissnu dejjem, anki meta l-kelma ta' qabilhom tispiċċa b'vokali oħra, l-'i' etimoloġika fid-diskors ma titlissinx meta l-kelma ta' qabilha tintemm b'vokali għax qed timxi daqslikieku kienet vokali tal-leħen.

Id-dubju jiġi meta l-etimoloġija ta' xi lessiku mir-Rumanz mhijiex ċara jew meta l-kliem fil-Malti ġarrab żvilupp fonoloġiku u morfoloġiku.

Il-vokali 'i' etimoloġika

L-'i' etimoloġika tinsab fi kliem ta' nisel Rumanz u aktar riċenti fi kliem mill-Ingliż. Il-lessiku mill-Ingliż bl-'i' fil-bidu ma joffrix diffikultà daqs il-kliem Rumanz ladarba mhuwiex kotran u l-Maltin għandhom għarfien tiegħu, eż. inxurja, impruvja (Aq.).

a) L-'i' etimoloġika tinsab qabel konsonanti likwidi (l, m, n, r) u din tista' tkun:
  i) Fil-prefiss Rumanz 'in-' tan-negattiv li juri antonimi. Aktarx il-kelma tkun tibda b'vokali, jew il-konsonanti 'd', 'f', 's' u 'v'.
     Eż. inabbiltà, inaċċettabbli, inadegwat, indeċiż, indefinit, indeskrivibbli, ineżistenti, infeliċi, informali, inopportun, inseparabbli, inuman, invalidu.
     Xi drabi l-prefiss tan-negattiv ikun 'im-' quddiem kliem li jibda bil-konsonanti 'p'.
     Eż. imparzjali, imperfett, impersonali.

Il-prefiss tan-negattiv isir 'il-/im-/ir-' quddiem konsonanti likwida. Dan il-proċess ikun diġà sar fil-lingwa oriġinali. Il-Malti sellef il-kelma b'mod dirett.
Eż. illeġittimu, illegali, illetterat;
immakulat, immaterjali, immatur;
irregolari, irreparabbli, irresponsabbli

ii) F'lessiku Rumanz ieħor b'nażali fil-bidu. Eż. imita, importanti, insett, interess. Bosta minn dan il-kliem jinsab fl-Ingliż u għalhekk ħafna Maltin ma jsibuhiex tqila biex jagħrfu l-'i' etimoloġika.

b) Fi ftit każijiet tinsab ukoll quddiem il-fonemi /d/, /p/ u /s/ ta' kliem Rumanz: idea, idjoma, ipnożi, ipoteżi, istantanju, istint. Rari ħafna quddiem 'b' u 'k': ibridu, ikona.
Tajjeb ngħidu li quddiem dawn il-fonemi l-vokali tal-bidu titlissen dejjem.

Il-verbi Rumanzi

L-ewwel verbi Rumanzi li daħlu fil-Malti kienu mill-Isqalli u huma ddokumentati sa min-nofs is-seklu ħmistax.[2] Imbagħad wara l-miġja tal-Kavallieri bdew deħlin verbi mit-Taljan li baqgħu jidħlu sal-lum.

Il-verbi Rumanzi li fil-Malti jtennu l-ewwel konsonanti jieħdu l-vokali tal-leħen meta l-kelma ta' qabel tintemm b'konsonanti. Nafu dan permezz ta' regola 2 ta' Kapitlu Ċ taż-*Żieda* li tgħid li verbi li fl-oriġinal jibdew b'konsonanti waħda u li fil-Malti jirduppjawha, il-vokali 'i' tal-bidu għandha titqies tal-leħen. Jingħataw tliet eżempji ta' verbi mill-Ingliż: (i)llandja, (i)ċċalinġja u (i)xxuttja.

Tajjeb ngħidu li f'din ir-regola m'hawnx referenza għal verbi mir-Rumanz imma tapplika għalihom ukoll, eż. '(i)ppubblika' minn *pubblicare* u '(i)rredikola' minn *redicolare*. Wara r-regola hemm nota li tgħid "verbi oħra mnissla ma joħolqux diffikultajiet ortografiċi. Dawn li fil-għerq tagħhom jibdew b'vokali (aċċetta, introduċa, implika, eduka, obda, umilja), iżommu din il-vokali." Kif se naraw mill-ġabra, din in-nota ma tgħoddx f'kull każ meta l-ewwel vokali hija i.

Il-ġeminazzjoni tal-verbi Rumanzi fil-Malti aktarx hija influwenza tal-Isqalli li għandu tendenza jtenni l-ewwel konsonanti ta' kelma.[3] Hekk ngħidu

aħna, insibu n-nom *bboccia* u l-verbi *ppusari* (Tal. *posare*) u *rringrazziari* (Tal. *ringraziare*).[4]

Klassifikazzjoni tal-verbi

Hawn se nagħmlu tentattiv biex nikklassifikaw il-verbi missellfin mir-Rumanz li jistgħu jaqgħu taħt ir-regola tal-'i' etimoloġika. Wara kull klassifika se nagħtu kemm nistgħu eżempji biex isir tqabbil morfoloġiku bejn iż-żewġ lingwi.

Il-vokali tal-bidu ta' dawn il-verbi se nsejħulha 'i etimoloġika' għalkemm ma nkunux preċiżi ladarba fil-lingwa oriġinali ma tkunx dejjem 'i', kif se naraw.

Mill-ġabra li għamilt nistgħu nikklassifikaw il-verbi skont kif naħsbu li kienu fl-etimoloġija ladarba r-regola ortografika timxi man-nisel tal-kelma. Għal xi eżempji se nagħti t-tifsir tal-kelma minħabba li hemm minnhom omonimi jew għandhom tifsir xi ftit differenti mill-etimoloġija.

1) L-ewwel grupp iħaddan verbi Rumanzi li jżommu l-'i' etimoloġika u warajha hemm il-konsonanti likwida 'm' jew 'n' ma' konsonanti oħra (im+kons jew in+kons). Dawn baqgħu kif inhuma fir-Rumanz. Ma tantx joħolqu problema fl-etimoloġija għax aktarx imnisslin mit-Taljan skont id-dizzjunarji.

Eż. imbarazza, imbarka, imbarra, imbasta (tip ta' tisjir), imbokka, imbrolja, impaġna, impala, impedixxa, impenja, impjega, implementa, implika, impona, importa, impressjona, impriġuna, imprima

inċensa, inċentiva, inċida, indaga, indika, indovna, inforna, inġenera, inganna, ingrana, injora, inkariga, inkina, inklina, inkluda, inkolla, inkolpa, intakka, intalja, interessa, invada, investiga.

Klassi żgħira ta' verbi li jistgħu jidħlu f'din il-kategorija hija dik ta' verbi li fit-Taljan jibdew bil-vokali 'i' u warajha hemm konsonanti likwida dduplikata. Fil-Malti dawn ma ġarrbux bidla fiz-zokk:

ikk+zokk	**< ikk+zokk**
illuda	< *illudere*
illumina	< *illuminare*
illustra	< *illustrare*
immaġina	< *immaginare*
immatrikola	< *immatricolare* (*matricolare* rari)
immigra	< *immigrare*

immortala/immortalizza	< *immortalare*/*immortalizzare*
irradja	< *irradiare* (*radiare* rari)
irreġimenta/irriġimenta	< *irreggimentare*
irrita	< *irritare*

Huwa interessanti li fid-dizzjunarju ta' Aquilina xi wħud minnhom jagħtihom kemm taħt 'i' u kemm taħt il-konsonanti ta' wara l-vokali u għalhekk iqisha tal-leħen. Dawn huma 'illumina', 'illustra', 'immaġina' u 'irrita'. Il-verbi 'immatrikola', 'irreġimenta' u 'irradja' jagħtihom biss taħt l-ewwel konsonanti u għalhekk il-vokali etimoloġika qiesha tal-leħen. Din turi li dawn il-verbi jistgħu jitħalltu ma' dawk li l-ewwel konsonanti tagħhom hija dduplikata, eż. rrenja < *regnare*.

Verb	**Etimoloġija Tal.**	**Aquilina**
illumina	< *illuminare*	illumina ~ llumina
illustra	< *illustrare*	illustra ~ llustra
immaġina	< *immaginare*	immaġina ~ mmaġina
immatrikola	< *immatricolare*	mmatrikola
irradja	< *irradiare*	rradja
irreġimenta	< *irreggimentare*	rreġimenta
irrita	< *irritare*	irrita ~ rrita

Tabella 1: Verbi mit-Taljan b'konsonanti likwida dduplikata

2) It-tieni tip ta' verb Rumanz li jista' jżomm il-vokali etimoloġika 'i' tal-bidu huwa dak li fil-Malti ġarrab assimilazzjoni rigressiva. Din l-assimilazzjoni seħħet billi l-konsonanti likwida 'm' jew 'n' tal-bidu assimilat mal-konsonanti ta' warajha. B'hekk fil-Malti dawn il-verbi ġew jibdew b'konsonanti mtennija. Il-biċċa l-kbira ta' dawn il-verbi huma mnisslin mit-Taljan skont id-dizzjunarji ewlenin.

ikk+zokk	**< i+kons. likwida (m/n)+zokk**
ibbalzma	< *imbalsamare*. Qabbel Sq. *imbalsamari*/*mbalsamari*
ibbottilja	< *imbottigliare*
iffastidja	< *infastidire*
ifferoċja	< *inferocire*
iffjamma	< *infiammare*
ippersuna	< *impersonare*
ippinna	< *impennarsi*. Qabbel Sq. *mpinnari*

ipponnja	Qabbel Tal. *impugnare*/Sq. *mpugnari* (VS).
ivvinta	Aq. < Tal. *inventare*. Qabbel mal-Isqalli *nvintari* (VS).
ixxenja/ixxena	< *inscenare*

F'dan il-grupp ta' verbi jista' jkun li l-għamla kif inhi fir-Rumanz daħlet ukoll fil-Malti u hija varjant tal-għamla li għandha l-konsonanti assimilati.

iddebbolixxa ~ indebbolixxa	< *indebolire*
iddenja ~ indenja	< *indegnare*
iddubja ~ indubja	Qabbel Tal. qadim *indubbiare*.
iffurja ~ infurja	< *infuriare*. Qabbel Sq. *nfuriari*.
iggomma ~ ingomma	< *ingommare*
iggrandixxa ~ ingrandixxa	< *ingrandire*
ikkolla ~ inkolla	< *incollare*
ippernja ~ impernja	< *imperniare*
ippossessa ~ impossessa	< *impossessare*. Qabbel (i)ppossieda < *possedere*.
issapna ~ insapna	< *insaponare*. Qabbel mal-Isqalli *nsapunari*.
ittavla ~ intavla	< *intavolare*. Qabbel mal-Isqalli *ntavulari*.

F'dan il-grupp diġà għandna l-ewwel dubju jekk l-'i' tinkitibx. Dan għax hawn min l-'i' tal-bidu xorta ma jqishiex etimoloġika ladarba fil-Malti seħħet l-assimilazzjoni u ġiet tixbah lill-verbi bil-ġeminazzjoni, eż. (i)ppurifika < *purificare*. F'każijiet bħal 'ibbottilja', l-'i' għadha etimoloġika? Meta għandna għamliet doppji bħal 'ittavla' u 'intavla', dik l-'i' ta' 'ittavla' se titqies etimoloġika bħalma hija ta' 'intavla'? Dan il-każ għandu jkun mittieħed b'mod differenti minn dak li għandu għamla assimilata biss?

Jekk naċċettaw li dik l-'i' hija etimoloġika, irridu nsolvu t-tieni dubju. Dan huwa li m'għandniex ċertezza tal-etimoloġija ta' xi wħud minn dawn il-kelmiet. Jekk il-verb 'ibbalzma' ġej mit-Taljan *imbalsamare*, mela hemm l-'i' ċara. Imma jekk ġej mill-Isqalli, jingħataw iż-żewġ għamliet, *imbalsamari* u *mbalsamari*. Bħalu l-verb 'ivvinta': tnissel mit-Taljan *inventare*, kif jagħtu l-etimoloġija d-dizzjunarji, jew mill-Isqalli *nvintari*?

3) Din il-klassi ta' verbi hija l-iżjed problematika u r-regola uffiċjali mhix ċara għalihom hekk li nsibu interpretazzjonijiet differenti tagħha. Dawn huma verbi li fir-Rumanz jibdew bil-vokali 'a' li warajha jkun hemm konsonanti ġġeminata. Storikament seħħet assimilazzjoni tal-prepożizzjoni Latina *ad* mal-ewwel konsonanti tal-verb, eż. *ad* + *rabiare* = *arrabbiare*.[5] Fost

l-eżempji li fil-Malti baqgħu kif daħlu mir-Rumanz insibu *abbanduna* u *ammetta*. Iżda hemm tendenza li fil-Malti dik il-vokali tkun 'i' f'ħafna mill-verbi missellfa.[6] Dan huwa l-akbar grupp ta' verbi.

Malti	**Etimoloġija Rumanza**
ikk+ zokk	**< akk+zokk**
ibbajja	< Sq. *abbajari*
ibbalka	< Sq. *abbalcari* (VS). Aq. jagħti *placari* jew *varchiari.*
ibbaxxa (ark.)	< Sq. *abbasciari* (imma wkoll *bbasciari*, VS)
ibbnazza	< Sq. *abbunazzari* (imma wkoll *bbunazzari*, VS)
ibbozza	< Tal. *abbozzare*
iċċanga	< Sq. *acciancari* (VS)
iċċonga	< Sq. *acciuncari* (ukoll *cciuncari*, VS)
iddobba	< Sq. *addubbari*/Tal. *addobbare* (VS sottoentrata *ddubbari*)
iddomestika	< Tal. *addomesticare*
iddottrina	< Tal. *addottrinare*. Qabbel mal-varjant 'indottrina' < Ing. *indoctrinate*
iddritta	Qabbel Sq. *addrizzari* (VS)
iddrizza	< Sq. *addrizzari*/Tal. *addrizzare* (VS sottoentrata *ddrizzari*)
iffaċċa/iffaċċja	< Tal. *affacciare*. Imma qabbel mal-Isqalli *ffacciari* (VS)
iffaċenda/iffaċendja	< Tal. *affaccendare*
iffitta	< Sq. *affittari* (guardare)
iffoga	< Tal. *affogare*. Tal. qadim b'tifsira simili: qatel lil xi ħadd bil-foga.
iffolla	< Tal. *affollare*. Qabbel Sq. *affullari* u *ffullari* (VS)
iffoltja	< Tal. *affoltare*
iffranka	< Tal. *affrancare*/Sq. *affrancari*. Qabbel Sq. *ffrancari* (VS)
iggançja	< Tal. *agganciare*/Sq. *agganciari*. Aq. jgħid li formazzjoni lokali; (VS) sottoentrata *gganciari*
iggobba	< Sq. *aggubbari*
iggotta	< Tal. *aggottare*
iggranċa/iggronċa	Qabbel Sq. *aggranciari*/*ggranciari* bit-tifsira ta' 'żżomm sod' (VS). Aq. < Tal. *aggranchire.*
iggranfa	< Sq. *aggranfari* (VS sottoentrata *ggranfari*)

iggrava	< Tal. *aggravare*
iggruppa	< Tal. *aggruppare*
ikkapparra	< Tal. *accaparrare*/Sq. *accaparrari* (VS sottoentrata *ccaparrari*)
ikkastella	< Tal. *accastellare*
ikkoppa	< Sq. *accupari*
ikkorda	< Tal. *accordare*
illaxka	Qabbel Tal. *allascare*/Sq. *allascari/llascari* (VS). Aq. jgħid formazzjoni lokali.
illesta	< Tal. *allestire*/Sq. *allestiri/llestiri* (VS). Qabbel l-għamla varjanti 'lesta'.
immajna	< Tal. *ammainare*/Sq. *ammainari* (VS sottoentrata *mmainari*)
immakka	< Tal. *ammaccare*/Sq. *ammaccari*
immalja (taqbad: għasfur)	< Tal. *ammaliare*
immalja (xagħar)	< Tal. *ammagliare*
immanettja/immanetta	< Tal. *ammanettare*
immansa	< Tal. *ammansire*. Aq. jagħti Sq. *ammanzari.*
imminda	< Tal. *ammendare*
immoderna	< Tal. *ammodernare*
immorra	< Sq. *ammurrari*
immuta	< Sq. *ammutiri*/Tal. *ammutare*/*ammutire* (VS sottoentrata *mmutiri*)
ippanna	< Tal. *appannare*
ippilla	< Sq. *appillari.* Aq. taħt 'p'; varjant ta' 'appella'.
ipponta (= senn)	< Tal. *appuntire*
ippoppa	< Sq. *appuppari*, 'volgere la poppa in una direzione' (VS). It-tifsira Maltija donnha żviluppata.
ipprenda	< Tal. *apprendere*
ippronta	< Tal. *approntare*
irrabja	< Tal. *arrabbiare* (VS jagħti l-forma *rrabbiarisi*)
irramba/irromba	< Tal. qadim *arrambare* (Aq.)/*arrembare*
irranġa	< Tal. *arrangiare*
irranka	< Tal. *arrancare*/Sq. *arrancari* (VS jagħti wkoll *rrancari*)
irrizza	< Sq. *arrizzari* (VS jagħti wkoll *rrizzari*)

irrokka	< Sq. *arruccari* (VS jagħti wkoll *rruccari*)
irrolla/(arrolla)	< Tal. *arrolare*
irronzja	Qabbel Tal. *arronzare*. Aq. jagħti *arrunzari*, imma t-tifsir ma jaqbilx.
irrotja	Qabbel Tal. *arrotare*.
issajja	< Sq. *assaiari* (VS).
issimbla/issombla	< Tal. *assemblare*/*assombrare*. Qabbel mal-għamla 'Is-Simblija' < *assemblea*.[7]
issuġġetta	< Tal. *assoggettare*
ittenda	< Tal. *attendere*. Qabbilha ma' 'attenda' bit-tifsira Ingliża 'to attend'.
ittrakka	< Sq. *attraccari*/Tal. *attraccare*.
ivvampja	< Tal. *avvampare*
ixxotta	< Sq. *asciuttari*
ixxuga	< Tal. *asciugare*
iżżiżża	< Sq. *azzizzari*
iżżombra	< Sq. *assumbrari,* 'rattristare' (VS).
izzika (to nag, Aq.)	< Sq. *azzicari*. Qabbel ukoll ma' 'ittika'.
izzintla	< Sq. *accintrari*. Għamla qadima ta' 'iċċentra'.[8]

Aġġettiv

immuzzat (mgħawweġ 'l isfel): Qabbel Sq. < *ammuzzatu*

Issa jekk ir-regola tgħid li nżommu l-vokali etimoloġika, l-'i' tal-Malti f'dawn il-verbi nistgħu nqisuha rifless tal-vokali 'a' etimoloġika? Aquilina qiesha vokali tal-leħen.[9]

Imma ssib min jgħid li l-'i' għandha tinkiteb dejjem għax hemm vokali minflok oħra, rifless tal-vokali 'a'.

Għandna problema oħra. Jekk naraw il-*Vocabolario Siciliano* nsibu li jingħataw għamliet varjanti ta' xi verbi u dawn jibdew bl-ewwel konsonanti mtennija. Ngħidu aħna, għall-verbi 'bbnazza' u 'ddobba' minbarra *abbunazzari* u *addubbari* jagħti s-sottoentrati *bbunazzari* u *ddubbari*. Tiġina l-mistoqsija: minn liema varjant daħlu fil-Malti?

Id-dubju jkompli jikber jekk nieħdu kliem li tradizzjonalment jingħata b'etimoloġija Taljana imma jista' jkun li daħal mill-Isqalli. Ngħidu aħna, kemm aħna żguri li l-verb 'iffaċċja' daħal minn *affacciare*? Jista' jkun daħal mill-Isqalli *ffacciari* u allura qatt ma kien hemm 'a' fl-etimoloġija? Bħal dan il-verb għandna oħrajn fosthom 'iffolla', li fl-Isqalli hemm l-għamla *ffullari*,

'ikkapparra', fl-Isqalli *ccaparrari*, 'illesta', fl-Isqalli *llestiri* u 'rrabja' fl-Isqalli *rrabbiarisi*.

Fi ftit każijiet insibu verbi li fil-Malti għandhom żewġ forom, waħda bil-vokali 'i' u l-oħra bl-'a' kif inhi fl-etimoloġija. Il-verbi bl-'i' aktarx ikunu daħlu qabel dawk li jżommu l-'a' għax huma inqas komuni fil-Malti standard. F'dawn l-eżempji, ladarba għandna ż-żewġ forom, dik ta' bl-'i' xorta titqies etimoloġika daqs tal-'a' ladarba għandna l-għamla varjanti bl-'a'?

(i)+kk	a+kk	Etimoloġija
ibbasta	abbasta	< *abbastari/abbastare*. Qabbel ukoll ma' *bastare*.
iċċerta	aċċerta	< *accertare*
iddebita	addebita	< *addebitare*
iffronta	affronta	< *affrontare*
iġġusta	aġġusta	< *aggiustare*
ikkampa/ikkampja	akkampa	< *accampare*
ikkumpanja	akkumpanja	< *accompagnare*
ikkumula	akkumula	< *accumulare*
illiega/illiga	alliga	< *allegare* (= to make an alloy, Aq.)
ipprezza	apprezza	< *apprezzare*
issaġġa	assaġġa	< *assaggiare* (ittestja d-deheb)
issigura	assigura	< *assicurare*
ivvelena	avvelena	< *avvelenare*
izzitta	azzetta	Qbl Sq. *azzitarisi* (= to settle down, Aq.)

Tabella 2: Verbi b'għamliet varjanti

Insibu każ rari fejn il-vokali 'e' etimoloġika ssir 'i' għalkemm tingħad ukoll bl-'e'. Bl-'i' ma tingħatax fid-dizzjunarji imma tingħad u tinkiteb.
i < e
iffemminat ~ effemminat < Tal. *effemminato*

Nom bl-'a' fil-bidu li fl-etimoloġija huwa mingħajrha
anżalor /(għanżalor) < *nzalora* (VS)
Każijiet oħrajn interessanti li ġarrbu bidla fil-vokali tal-bidu u deglutinazzjoni tal-artiklu. F'dawn il-każijiet, l-'i' hija etimoloġika?
(l-)injam < Sq. *lignami*
(l-)imnarja < Sq. *luminaria*

4) Insibu klassi oħra ta' verbi fir-Rumanz. Dawn ikunu żewġ għamliet ta' verbi bl-istess zokk. Għamla minnhom għandha vokali fil-bidu li warajha hemm konsonanti ġġeminata, eż. *accerchiare*. L-għamla l-oħra tibda b'konsonanti biss, eż. *cerchiare*. Hawn ikollna d-dubju dwar minn liema varjant il-Malti ssellef il-verb. Minn daqqiet it-tifsira tgħinna naslu għall-etimoloġija. Ngħidu aħna, il-verb 'iġġudika' tnissel minn *giudicare* li jfisser 'tagħti ġudizzju' u mhux minn *aggiudicare* li għandu t-tifsira ta' 'tagħti premju' jew fl-irkant. Hekk ukoll il-verb 'iggrazzja', użat l-iktar fil-liġi, li fil-Malti huwa mnissel minn *graziare* għax għandu t-tifsira ta' 'maħfra'. Il-verb *aggraziare* jfisser 'issebbaħ'.

F'każijiet oħra niġu bejn ħaltejn għax iż-żewġ għamliet ikollhom semantika tixxiebah ħafna u waħda minnhom ikollha tifsira iktar intensiva. Minħabba f'hekk fil-Malti għandna problema dwar jekk għandniex niktbuhom bil-vokali tal-bidu jew le (jekk naċċettaw l-interpretazzjoni li l-'i' għandha tinkiteb anki jekk fl-etimoloġija hemm 'a'). Dan għax ma nafux eżatt minn liema varjant huma mnisslin, għalhekk it-tnejn jistgħu jitqiesu tajbin. Ħafna drabi t-tifsira ta' dawn il-pari ta' verbi hija l-istess jew tqarrab ħafna, bħal *carezzare* ~ *accarezzare* (tmelles).

Fid-dizzjunarju ta' Aquilina aktarx tingħata għamla waħda minnhom fl-etimoloġija imma jien inħoss li m'għandniex biżżejjed xhieda li tgħidilna li ġejjin minn għamla waħda minnhom. Ħafna drabi Aquilina jnissilhom mill-għamla li tibda bil-konsonanti u speċifikajt fil-lista meta jagħmel dan.

ibbada	< *abbadari* ~ *badari/badare* (Aq. jagħtihom it-tnejn)
ibbalija	< *abballari* ~ *ballare* (Aq.)
ibbanja	< *abbagnari* ~ *bagnari/bagnare*, (Aq. *bagnare*)
ibbronża	< *abbronzare* ~ *bronzare*, (Aq. ma jagħti xejn)
ibbuffunja	< *abbuffuniari* ~ *buffuniari* (Aq.)
iċċentra	< *accentrare* ~ *centrare* (Aq.); tifsir ftit differenti imma marbut.
iċċerkja	< *accerchiare* ~ *cerchiare*, (Aq. *circhiari/ cerchiare*)
iffattiga	< *affaticare* (għejja) ~ *faticare* (ħadem ħafna). Aq. < *faticari/faticare*.
iffissa	< *affissare* ~ *fissare* (Aq.)
iġġonta	< *aggiuntare* ~ *giuntare*, Aq. < *giontare*.
iggwerra	< *agguerrire* (tħarreġ għall-gwerra/issaħħaħ) ~ *guerreggiare* (għamel gwerra)

ikkaġuna	< *accagionare* ~ *cagionare* (Aq., imma fl-1973 jagħti *accagionare*)[10]
ikkarezza	< *accarezzare* ~ *carezzare* (Aq.)
ikkomoda	< *accomodare* ~ *comodare* (Aq.)
ikkuntenta	< *accontentare* ~ *contentare* (Aq.)
immobilja	< *ammobiliare* ~ *mobiliare* (Aq.)
immoffa	< *ammuffire* ~ *muffire*, (Sq. *ammuffari*/ *mmuffari*, VS; Aq. < *ammuffirsi*)
ipponta (lejn xi ħadd)	< *appuntare* ~ *puntare* (Aq.)
ipprofitta	< *approfittare* ~ *profittare* (Aq.; qabbel ukoll 'approfitta')
irraspa	< *arraspare* (ark.) ~ *raspare* (Aq.)
irraxka	< *arrascari* ~ *rascari* (Aq. jagħtihom it-tnejn)
irriskja	< *arrischiare* ~ *rischiare*, (Aq. < *rischiare*/ *risicare*)
issekonda	< *assecondare* ~ *secondare* (Aq.)
isserra	< *asserrare* ~ *serrare* (Aq.; tissikka, snien)
issoda	< *assodare* ~ *sodare* (mat-tessuti) (Aq. jagħtihom it-tnejn)
ittraversa	< *attraversare* ~ *traversare* (Aq. jagħtihom it-tnejn)
ivvantaġġja	< *avvantaggiare* ~ *vantaggiare* (arkajk, Aq.)

F'każijiet rari nsibu għamliet doppji oħra billi, din id-darba, waħda tibda bil-prefiss 'in-/im-' minflok bil-vokali segwita minn konsonanti ġġeminata:

iggoffa	< *ingoffire* ~ *goffeggiare* (arkajk, Aq.),
ippjaga	< *impiagare* ~ *piagare* (Aq.)

Insibu xi pari ta' kliem omonimu li nafu fiż-żgur in-nisel tiegħu minħabba d-distinzjoni semantika. F'dan il-każ, l-ortografija mhux bilfors tkun l-istess:

Bl-'i' etimoloġika	**Bil-vokali tal-leħen**
illustra < *illustrare* (= fiehem/pinġa)	(i)llustra < *lustrare* (= għamel ileqq)
	NB: it-tnejn mill-istess zokk
investa (v.) < Tal. *investire*	(i)nvesta (n.) < Sq. *nvesta*
invita < Tal. *invitare* (= stieden)	(i)nvita < Sq. *nvitari* (= issikka bil-vit)

Bl-i dejjem?	**Bil-vokali tal-leħen**
iffonda < *affondare* (= għereq) Tingħad fl-espressjoni 'Mur iffonda!'	(i)ffonda < *fondare* (= waqqaf, eż. għaqda eċċ)
immolla < *ammollare* (eż. beda jimmolla fuq is-siġġu)	(i)mmolla < *mollare* (= *to relent*: eż. beda jimmolla jibqax jew le)
innota < *annotare* (= *to annotate*: eż. qed jinnota l-ktieb) Varjant: annota	(i)nnota < *notare* (= *to notice, note*)
eż. issomma < Sq. *assummararisi* (= iċċassa)	(i)ssomma < Tal. *sommare* (= għadd flimkien)

Tabella 3: Pari omonimi

5) Kategorija oħra hija ftit dubjuża minħabba inċertezza fl-etimoloġija. Dawn il-ftit każijiet fil-Malti jibdew bil-prefiss 'in-' waqt li fl-etimoloġija Sqallija jibdew bil-vokali 'a' segwita minn konsonanti ġġeminata. Għalhekk l-'i' fil-Malti hija tal-leħen jew tinkiteb dejjem?

Verb bil-prefiss in	**Għamla Rumanza li toqrob**
indanna ~ ndanna:	Qabbel Sq. *addannarisi* (VS) imma wkoll *ddannarisi*.
indokra ~ ndokra:	Qabbel Sq. *adducchiari* bl-istess tifsira. Skont Aq., Barbera jagħti l-għamla *nducchirari* imma ma tidhirx f'dizzjunarji Sqallin.
induna ~ nduna:	De Soldanis jagħti 'adduna' < *addunarisi*.
inġusta ~ nġusta (to engrave wood, Aq.)	Aq. jnissilha mill-Isqalli *aggiustari*, imma tifsir differenti. VS jagħti *ggiustari* wkoll.
ingotta ~ ngotta (to pump out/vomit, Aq.)	Tal. *aggottare* imma qabbel Sq. *nguttari*, 'sfogare/singhiozzare' (VS).
inkolma ~ nkolma:	Qabbel Sq. *acculmari* (VS). Aq. jnissilha mit-Tal. *colmare*.

Tabella 4: Għamliet Maltin li ma jaqblux mal-etimoloġija Rumanza

Kliem li ħafna drabi nsibuh miktub dejjem bl-'i' imma...

Din il-lista li ġejja hija magħmula kemm minn verbi u wkoll minn nomi u xi aġġettivi lkoll imnisslin mill-Isqalli. Dawn il-kelmiet ħafna drabi nsibuhom miktubin dejjem bl-'i', forsi minħabba d-drawwa, imma fid-dizzjunarji Sqallin fil-fatt jingħataw bla 'i'.

Fid-dizzjunarju tiegħu, Piccitto kien daħħal id-drawwa li l-appostofu fil-bidu tal-kliem li juri n-nuqqas tal-vokali ‘i’, jista’ jitħalla barra, għalhekk kiteb *mpurtanti, nsettu* u l-bqija. Il-*Vocabolario Siciliano* jagħti kemm jiflaħ għamliet varjanti tal-istess kelma, u ħafna drabi, għamliet minnhom ma jkunux dehru f’dizzjunarji li ġew ippubblikati qabel.

Id-dubju ta’ kif għandna niktbu dan il-kliem jiġina meta nagħtu daqqa t’għajn lejn atti nutarili Medjevali miktubin bl-Isqalli li nstabu Malta. Dawn jagħtuna stampa ċara tal-Isqalli użat Malta u li aktarx daħal fil-Malti. Nomi bħal ‘inforra’, ‘ingwanta’ u ‘investa’ jidhru miktubin bl-‘i’ etimoloġika minkejja li mill-inqas mis-seklu dsatax fid-dizzjunarji jidhru regolarment miktubin mingħajrha.

Hawn qed jidhru ż-żewġ forom għax mill-ftit dokumenti li għandna jidher li fil-Medju Evu kienu jinkitbu biha, xhieda li daħlu fil-Malti bl-‘i’ etimoloġika. Dawk li jinsabu ddokumentati tniżżlu bħala varjanti u warajhom hemm id-data tad-dokument.[11]

Verbi

- imblokka ~ mblokka < *mbluccari*
- imborda ~ mborda < *mburdari* (VS). Aq. < Tal. *abbordare.*
- imborġa ~ mborġa < *mburgiari* (Varvaro/VS)
- imborna ~ mborna (illostra) < *mbruniri.* VS jagħti *mburnarisi.*
- imbotta ~ mbotta < *mbuttari* (VS). Aq. jagħti *buttari.* Qabbel mal-Kalabriż *mbuttari.*
- impara ~ mpara (imparalu: ġieh żewġ) < *mparari* (VS), var. ta’ *apparari*
- impika ~ mpika / ippika < *mpicari*, ‘perdere tempo’ (Katanja). L-aġġettiv ‘impikuż’ < *mpicusu*, ‘dispettoso’ (VS). Qabbel ukoll man-Naplitan *mpicca* ‘rancore’ (D’Ascoli 1990).
- inċana ~ nċana < *ncianari* (VS). Qabbel ‘iċċana’ < *cianari* (VS). L-għamliet *chianari/nchianari* huma mbegħdin fonetikament.
- indota ~ ndota < *ndotari* (VS). Var. ta’ ‘ddota’ < *dotari.*
- infoska ~ nfoska < *nfuscari*
- inġarma ~ nġarma/nġerma (Soldanis) < *ngiarmarisi,* ‘entusiasmarsi per qc, incantare’ (VS). Qabbel mal-Franċiż *charmer.* Aq. ma jagħtix etimoloġija. Dan il-verb arkajk ifisser iġġiegħel lil xi ħadd jagħmel il-ħażin b’setgħa mxajtna.
- inġazza ~ nġazza < *nghiazzari* (VS)
- ingalja ~ ngalja (naġar skont il-qies) < *ngagliari* (VS). Aq. jagħti *ngagghiari.*
- ingarża ~ ngarża < *ingarzarisi* (Mort.)/*ngarzari* (VS)

- inkaxxa ~ nkaxxa < *ncasciari* (VS)
- innamra ~ nnamra < *innamurari* (Tr.) ~ *nnamurari* (Pecorella/VS).
- intaċċa ~ ntaċċa < *ntacciari*, 'rimproverare' (VS). Aq. < Tal. *tacciare*.
- invita ~ nvita (issikka bil-vit) < *nvitari* (VS). Il-verb Tal. huwa *avvitare*.
- inzerta ~ nzerta < *nzirtari*

Nomi u aġġettivi

- impoppa ~ mpoppa: Qabbel mal-verb *mpuppari* (VS)
- impulletta ~ mpulletta < *mpulletta* (Mort.). Qabbel mal-varjant 'ampulletta' < Sq. *ampulletta*.
- impullina ~ mpullina/mpulluzza < *mpullina/mpulluzza* (Tr.). Qabbel mal-varjant 'ampulluzza' < Sq. *ampulluzza*.
- inċirata ~ nċirata < *ncirata* (Mort./VS)/*inchiratj* (1521)
- inċova ~ nċova < *nciova* (VS). Qabbel ukoll ma' *anciova* (Tr.)
- inforra ~ nforra < *nfurra*. Qabbel *infurra* (1487)
- ingassa ~ ngassa < *ngassa*
- ingwanta ~ ngwanta < *nguanta*. Qabbel *Jnguanti* (1530)
- ingwent ~ ngwent < *nguentu*. Aq. jnisslu mit-Tal. *unguento*.
- inkrepattiv ~ nkrepattiv/nkripattiv < *ncripativu*
- inkwina ~ nkwina < *ncuina* (VS). Aq. < *ancuina*.
- intamat ~ ntamat < *ntamatu* (VS)
- intrata ~ ntrata < *ntrata* (VS)[12] Qabbel *Jntrata* (1520). L-għamla varjanti 'entrata' daħlet mit-Taljan.
- intrita ~ ntrita < *ntrita*
- intrissat ~ ntrissat < *ntrissatu/intrissatu*. Qabbel 'interessat' b'tifsira differenti.
- investa ~ nvesta (tas-sodda) < *nvesta* (VS). Qabbel *investa* (1495)

Bosta minn dawn il-kelmiet jixbhu għamliet b'etimoloġija Taljana li jżommu l-vokali 'i' bħal 'imbokka' < *imboccare* u 'inforza' < *inforzare*.

Lista ta' kliem b'etimoloġija dubjuża

L-etimoloġija ta' dawn il-kelmiet mhijiex ċara. Xi wħud minnhom jistgħu jkunu mnisslin kemm mill-Isqalli u wkoll mit-Taljan għax iż-żewġ għamliet joqorbu lejn xulxin.[13] Minn daqqiet l-għamla Sqallija għandha varjanti ortografiċi differenti. Ġieli

jingħad li huma għamliet ibridi,[14] ngħidu aħna, biż-żieda tal-artiklu indeterminat Sqalli.[15] Imma jista' jkun li fil-fatt jinsabu fl-Isqalli għad li mhux dejjem ikunu ddokumentati f'dizzjunarji Sqallin. Għalhekk se nagħti ż-żewġ forom, bl-i u mingħajrha, għax ladarba hemm id-dubju t-tnejn jistgħu jitqiesu tajbin.

Verbi

- ibbattma ~ bbattma < Sq. *bbattumari*/*abbattumari*
- iċċajta ~ ċċajta: Aq. *chiaitiari*. Qabbel mal-varjanti *acchiaitari* u *ciaitari* (VS)
- iċċingja ~ ċċingja: Qabbel Sq. *ncingari* (VS). Aq. jgħid li formazzjoni lokali.
- iċċomba ~ ċċomba: Qabbel *nciummari* u *acciummari* (VS). Ara wkoll *inchiumbari* u *acchiummari*. Aq. jgħid li formazzjoni lokali.
- iffanga ~ ffanga: Qabbel Tal. *infangare* u Tal. qadim *affangare* (tifsir differenti). Sq. *affangari* 'stancare' u *nfangari* (VS). Aq. jgħid li formazzjoni lokali.
- iggaffa ~ ggaffa: Qabbel Sq. *aggaffari* (VS). Aq. jgħid li formazzjoni lokali.
- iggrassa ~ ggrassa: Qabbel Tal. *ingrassare* jew *aggrassare*.
- ikkamina/inkamina ~ kkamina/nkamina (għamel progess): Qabbel Sq. *ncaminari*/Tal. *incamminare*. Aq. jgħid li formazzjoni lokali.
- ikkamla/inkamla ~ kkamla/nkamla: Qabbel Sq. *camuliri* u *ncamuliri* (VS).
- ikkankra/ikkankrena: Qabbel Sq. *ncancriniri*.
- ikkattiżma ~ kkattiżma: Qabbel Sq. *ncantisimari* (VS). Aq. < Tal. *incantesimo* (n.).
- illarga ~ llarga: Qabbel Tal. *largare* ~ *allargare*: tifsir qadim 'allontanare'; Sq. *allargari*/*llargari*, 'allontanare' (VS). Aq. < 'a la larga'.
- imballa ~ mballa: Tal. *imballare*. Qabbel Sq. *mballari* (VS).
- imbolla ~ mbolla: Qabbel Tal. qadim *imbullare*.
- imbolma ~ mbolma (mela ħafna l-istonku): Aq. jgħid li tista' tkun għamla denominattiva minn 'borma'.
- imbraga ~ mbraga: Tal. *imbracare*, imma qabbel Sq. *mbracari*.
- immanka ~ mmanka: Aq. < Tal. *mancare*. Qabbel Sq. *ammancari*/*mmancari*/*mancari* (VS).
- impaċċa ~ mpaċċa: Sq. *impacciari* ~ *mpacciari*/Tal. *impacciare*. Dan il-verb kien iddokumentat l-ewwel darba fil-manuskritt *Regole per la lingua Maltese* tas-seklu 17.[16]

- impiċċka ~ mpiċċka: Qabbel Sq. *mpiccicari*.
- indemonja ~ ndemonja (pp: indemonjat/indimunjat): Tal. *indemoniare*, qabbel Sq. *ndimuniatu* (VS).
- indura ~ ndura: Sq. *ndurari*/Tal. *indorare*.
- infaxxa ~ nfaxxa[17]: qabbel Sq. *nfasciari* u Tal. qadim *infasciare*.
- inġila ~ nġila: Aq. < Sq. *ingenerari*/*ngenerari* jew Tal. *ingenerare*.
- ingabba ~ ngabba (to be stuck with s.o., Aq.): Skont Aq. < Sq. *ngabbariari* imma ma kkonfermajthiex. Qabbel *ngabbari* imma b'tifsira differenti ('dare il garbo ad es. a un vestito', VS).
- ingaġġa ~ ngaġġa: Sq. *ngaggiari* (skont Aq.) jew Tal. *ingaggiare*.[18]
- ingalla ~ ngalla: Qabbel Sq. *ngallari*, imma tifsira differenti (VS).
- ingarja ~ ngarja (intaxxa żżejjed): Qabbel Sq. *ngariari* (VS).
- ingassa ~ ngassa: Qabbel Sq. *cassari*. Il-verb *ncassari* għandu tifsir differenti (VS).
- ingasta ~ ngasta: Sq. *ngastari*/Tal. *incastrare* skont Aq.
- ingoċċa ~ ngoċċa (to put rudder in place, Aq.): Qabbel Kalabriż *ngocciari* ('imbrogliare').
- ingraxxa ~ ngraxxa (ippressa): Qabbel Sq. *ngrasciari*, 'sporcare'.
- ingwala ~ ngwala: Qabbel Tal. djalettali *ingualare* (Milan), Aq. < Sq. *aggualari*/Tal. *aggualare*.
- inkalja ~ nkalja (xewa): Aq. < Sq. *caliari*. Għat-tifsira l-oħra marbuta mal-baħar < Tal. *incagliare*.
- inkalla ~ nkalla: Tal. *incallire*. Qabbel Sq. *ngallari*, 'sporcare' (VS).
- inkappa ~ nkappa: Qabbel Tal. *incappare*/Sq. *ncappari*.
- inkatna ~ ikkatna: Tal. *incatenare*. Qabbel Sq. *ncatinari* (VS).
- inkorla ~ nkorla: Qabbel Sq. *ncolirari* (VS) u Tal. qadim *incollerare*.
- inkuruna ~ nkuruna: Qabbel Sq. *ncurunari* u Tal. *incoronare*.
- inkwieta ~ nkwieta: Sq. *nquietari* jew *ncuitari* (VS). Imma ara Tal. *inquietare*.
- innervja ~ nnervja: Qabbel Sq. *nnirvarisi*, 'adirarsi' (VS). Morfoloġikament ma taqbilx mat-Tal. *innervosire*.
- intaxxa ~ ntaxxa: Qabbel Sq. *tasciari*.
- intornja ~ ntornja: Qabbel Tal. *intorniare*/Sq. *ntorniari*, imma tifsir differenti.
- intoska ~ ntoska: Sq. *ntussicari*/Tal. *intossicare*.
- intriga ~ ntriga: Aq. < Tal. *intrigare*. Qabbel Sq. *ntricari* u *ntrigarisi* (VS).
- invista ~ nvista: Qabbel Sq. *nvisitari*, var. ta' *mbisitari*, 'prendere il

lutto' (Rocca).

- inzikka ~ nzikka: Aq. < Sq. *azziccari*. Qabbel *nzaccari*, 'insaccare' (VS).
- irraġġa ~ rraġġa: Qabbel Sq. *arraggiari/rraggiari*, 'frignare dei bambini' (VS).
- irrifronta ~ rrifronta: Qabbel Sq. *arrifruntari* u *rrifruntari* (VS). Aq. jgħid li formazzjoni lokali.
- issikka ~ ssikka: Aq. < Tal. *seccare*, qabbel Sq. *siccari/assiccari*.
- issingja ~ ssingja: Aq./VS *nzingari*.
- issokta ~ ssokta: Aq. < Sq. *siquitari*. Imma qabbel ma' *assicutari* u *ssucutari*, Imma 'inseguire' (VS).
- issoppa ~ ssoppa: Qabbel Sq. *assuppari/ssuppari* (VS).
- issuppervja ~ ssuppervja: Qabbel Tal. *insuperbire* u Sq. *nzuperbiari* (VS).
- ittoffa ~ ttoffa (imbotta): Qabbel Sq. *attuffari*, 'inciampare'/*tuffari*, 'colpire' (VS).
- ivvinta ~ vvinta: Aq. < Tal. *inventare*, imma qabbel mal-Isqalli *nvintari* (VS).

Nomi u aġġettivi

- imbatt: Qabbel Sq. *imbatti*/Tal. *imbatto*.
- imbrijagla ~ mbrijagla: Sq *mbriacula ~ imbriacula*.
- imbrukkat ~ mbrukkat: Sq. *mbruccatu* (VS)/Tal. *imbroccato*.
- Indrija/Indrì ~ Ndrija: Sq. *Ndria*.[19]
- ingravata ~ ngravata: Qabbel mal-verb Sq. *ncravattari*, 'tilbes ingravata' (VS). Ara wkoll Tal. *cravatta*.
- ingropp ~ ngropp: Qabbel mal-verb Sq. *ngruppari*, 'annodare' (VS).
- inkiss ~ nkiss: Aq < Sq. *chissi chissi chi l'avissi*. Etimoloġija dubjuża.
- inkwatru ~ nkwatru: Qabbel mal-verb Sq. *nquatrari* (VS).
- insalata ~ nsalata: Tal. *insalata*/Sq. *nsalata*. Vassalli jiddokumentah fil-*Lexicon*.
- intiż ~ ntiż: Sq. *ntisu*/Tal. *inteso*.
- irrink ~ rrink: Sq. *rrincu*, fila, *a rrincu*, 'in fila' (VS). Tingħad fl-idjoma 'bir-rink'.

Ix-xhieda storika: kemm tgħinna naraw l-iżvilupp etimoloġiku?

Il-ftit dokumenti bikrin li nstabu bil-Malti mhumiex biżżejjed biex jagħtuna stampa tal-iżvilupp ta' lessiku ta' nisel Rumanz. Dan għax ma jagħtux bosta kliem Rumanz imnissel mill-Isqalli. Madanakollu xorta nistgħu nisiltu xi eżempji ta' interess. Hawn se nagħti eżempju ta' xhieda storika ta' tliet verbi.

Jekk nieħdu l-każ tal-verb 'induna', insibu tagħrif interessanti. De Soldanis fid-*Damma* (c. 1761) jagħti l-għamla 'adduna'. Din taqbel mal-Isqalli *addunarsi*.

Fl-istess żmien, fi prietka tal-1763 tidher l-għamla 'idduna':

"Idduna alla li fi dnup ta Adam, insabu chienu i disgratij cbar ta luliet tighu..." (Arkivju Univ., Ms. 195, f. 2r). [20]

L-istess għamla terġa' tokkorri fi prietka oħra tal-1765 miktuba mill-istess id:

"bdeu iddunau mil cdusia tighu," (Arkivju Univ., Ms. 176, f. 4r).[21] Din l-għamla mhi ddokumentata fl-ebda dizzjunarju tal-Malti imma tista' titqabbel mal-għamla *ddunari* ddokumentata fil-*Vocabolario Siciliano*.

Kważi erbgħin sena wara, Vassalli fil-*Lexicon* jagħti l-għamla kurrenti 'induna'.[22] Interessanti li ma jagħtix 'adduna'.

Mix-xhieda storika nistgħu nikkonkludu li, sakemm ma kienx hemm żvilupp tal-istess verb billi seħħ il-passaġġ:

adduna > idduna > induna,

seta' kellna varjanti tal-istess verb li baqgħet tingħad biss l-għamla 'induna'.[23]

Jekk naraw il-verb 'indokra' nsibu li f'nofs is-seklu sbatax, fil-manuskritt *Regole per la lingua maltese* jidher 'endokra'.[24] Hekk ukoll deher fix-xogħol ta' De Soldanis.[25] Minn Vassalli dehret l-għamla kurrenti 'indokra'. Safrattant, fid-dizzjunarji Sqallin l-aktar għamla li toqrob hija *adducchiari*.

L-aħħar verb li se nġibu xhieda storika tiegħu huwa 'ivvinta'. Aquilina, li jagħtih varjant ta' 'inventa', inisslu mit-Taljan *inventare*. Fi prietka anonima tal-1760 insibu:

"Pubul li inuenta il musica" (Arkivju Univ., Ms. 195, f. 1r).[26]

L-istess għamla terġa' tidher fi prietka tal-1800 minn Dun Giuseppe Caruana Zammit: "Isem inventat fis-smeujet mil istess Patri Eternu Alla" (Arkivju Parrokkjali Ħ'Attard, ms. mhux innumerat, f. 2r).[27]

Jekk noqogħdu fuq dawn ix-xhieda nistgħu ngħidu li seħħ żvilupp minn 'inventa' għal 'ivvinta'. Imma mbagħad fi prietka tal-1781 minn Dun Giuseppe Ciantar insibu:

"Ma appena terminata hedina il flagellazioni dauch il ministri crudili, ivvintau certu torment" (Arkivju tal-Katidral l-Imdina, Fondo Panzavecchia 94, f. 250v).[28]

Mela minn dawn l-għejun nistgħu nikkonkludu li seta' kien hawn żewġ għamliet tal-istess verb jingħadu fl-istess żmien: 'inventa', imnissla mit-Taljan *inventare* u 'ivvinta' li tista' tkun imnissla mill-Isqalli *nvintari*.

F'liema nħawi jinsabu l-għamliet Sqallin fil-Malti?

Bis-saħħa tal-*Vocabolario Siciliano* nistgħu naslu għal etimoloġija oħra ta' bosta kliem. Dan għaliex jingħataw għamliet Sqallin li jinsabu preċiż fil-Malti u għalhekk it-teorija li ġieli tingħad li huma 'għamliet ibridi' għax ma dehrux f'ilsna oħrajn taqa'.

Sabiex il-korp ikun rappreżentattiv għall-aħħar, l-edituri tal-*Vocabolario Siciliano* kienu ħejjew għadd ta' kwestjonarji biex minnhom jinħarġu kemm jista' jkun id-differenzi lessikali u l-varjanti fi provinċji differenti ta' Sqallija. Wara kull lemma, fid-dizzjunarju hemm indikat f'liema parti ta' Sqallija tingħad dik l-għamla biex tinħareġ stampa tal-lokalizzazzjoni. Fil-każ li wara l-entrata m'hemm imniżżla ebda provinċja jfisser li hija għamla mifruxa f'kull parti ta' Sqallija. Jekk nieħdu kampjun ta' ftit kelmiet imnisslin mill-Isqalli nistgħu naraw f'liema partijiet jingħadu l-għamliet li daħlu fil-Malti. Dan il-ġudizzju nistgħu nagħmluh għall-Isqalli modern u jista' jkun li kienu iżjed mifruxin.

Il-verb *abbunazzari* huwa mifrux ma' Sqallija kollha imma l-għamla *bbunazzari* tingħad f'Messina u Trapani. L-għamla *ammuffari* hija mifruxa wkoll waqt li l-għamla *mmuffari* skont il-*Vocabolario Siciliano* tingħad f'partijiet ta' Katanja. Il-verb *addubbari* huwa mifrux. L-għamla *ddubbari* tingħad biss f'Messina. Minn dawn l-eżempji mill-ewwel nintebħu li l-għamliet bla 'a', li jixbhu l-għamliet li daħlu fil-Malti, huma ħafna inqas mifruxin mill-għamliet bil-vokali 'a'.

Għall-verb 'inċana' fl-Isqalli hemm mill-inqas erba' varjanti. Il-varjanti *cianari*, *chianari* u *nchianari* huma mifruxin filwaqt li l-għamla *ncianari* li toqrob lejn dik Maltija tokkorri fi Trapani. Għall-verb 'iċċomba' m'hemmx għamla li taqbel għalkollox mal-Malti. Il-varjanti jingħadu fi nħawi partikolari. Filwaqt li l-għamliet *acchiummari* u *nchiummari* huma mifruxa, l-għamla *nciummari* tingħad f'Katanja, Siracusa, Ragusa u Trapani, *acciummari* tingħad f'Ragusa u *nchiumbari*, li toqrob lejn l-għamla Maltija, tingħad f'Messina. L-għamla *nzirtari* hija mifruxa ħafna. In-nom Sqalli *nzerta* li joqrob mal-verb Malti 'nzerta' jingħad f'Palermo.

Mill-ftit eżempji li rajna, għall-forom li daħlu fil-Malti m'hemmx provinċja partikulari li tispikka fuq l-oħrajn.

Fil-*Vocabolario Siciliano* hemm għamliet li joqorbu lejn dawk Maltin li jinsabu ddokumentati minn awturi partikulari, ħafna drabi f'manuskritti, u mhumiex ikkonfermati f'dizzjunarji oħrajn, aktarx għax huma għamliet inqas mifruxin u jista' jkun qodma. In-nom *anciova* jidher iddokumentat ħafna imma l-għamla *nciova*, li taqbel mal-Malti, kienet iddokumentata minn Giovanni Trischitta fid-dizzjunarju manuskritt *Vocabolario siciliano italiano per tutti* ta' tmiem is-seklu dsatax. Il-verb *agghiazzari* huwa mifrux fi Sqallija imma l-għamla *nghiazzari* li toqrob lejn il-Malti 'nġazza' kienet iddokumentata minn Trischitta. Hekk ukoll in-nom 'investa'. Filwaqt li l-għamliet *mmesta* u *mbesta* huma ddokumentati sewwa u mifruxin, l-għamla *nvesta* kien iddokumentaha Placido Spatafora fid-dizzjunarju manuskritt tas-seklu tmintax *Dizionario Siciliano ed Italiano*.

Kif jippreżentawhom id-dizzjunarji ewlenin?

Fid-dizzjunarju ewlenin hemm l-inkonsistenza għall-'i' tal-bidu. Se nġib eżempji mix-xogħlijiet ewlenin, *Il-Miklem* ta' Erin Serracino Inglott u d-dizzjunarju ta' Aquilina għax huma l-iżjed ikkwotati. Se nislet xi eżempji wkoll mit-*Teżawru* ta' Mario Serracino Inglott, dizzjunarju riċenti.

F'*Il-Miklem,* Serracino Inglott ma jagħżilx bejn il-vokali tal-leħen u l-vokali etimoloġika u jitfa' kollox taħt l-ittra 'i'. Mela, ngħidu aħna, il-verbi bil-ġeminazzjoni fil-bidu 'ddroga', 'ikkraxxja', 'ippremja' u 'ssajjar' jinsabu lkoll taħt l-'i' daqslikieku dik il-vokali kienet parti mill-kelma.

Fid-dizzjunarju ta' Aquilina nsibu li minn daqqiet kien inkonsistenti għal kliem Rumanz b' 'i' fil-bidu. Ngħidu aħna, il-verb 'immaġina' għalkemm jagħtih taħt il-lemma ewlenija 'immaġni' taħt l-ittra 'i', jagħtih ukoll taħt l-ittra 'm' bħala sottoentrata u l-'i' għamilha fil-parentesi daqslikieku kienet tal-leħen. Dan huwa każ rari. Xi verbi b'etimoloġija inqas ċara bħal 'impara' jagħtihom kemm taħt 'i' u kemm taħt 'm'.

Għall-verbi li fit-Taljan jibdew bil-vokali 'a' u fil-Malti jistgħu jibdew bl-'i', dik l-'i' qiesha bħala tal-leħen u qegħedha fil-parentesi, għalhekk il-kliem jidher taħt l-ewwel konsonanti, eż. (i)rrabja. Imma mbagħad meta taha taħt l-entrata ewlenija, eż. 'rabja', kitibha bl-'i' mingħajr parentesi u ġġib dubju lill-qarrej qishiex parti mill-kelma ladarba lessiku Semitiku meta mqiegħed taħt l-entrata prinċipali kitbu mingħajr vokali tal-leħen, eż. 'mħabba'.

Kliem bħal 'imblokk' li fid-dizzjunarji Sqallin ma jinkitibx bl-'i', tefgħu taħt l-ittra 'i'.

Fit-*Teżawru,*[29] verbi bħal 'iffolla', 'iffjamma', 'iġġusta' u 'irranġa' qegħedhom taħt l-'i' u għalhekk seta' qies l-'i' tal-bidu bħala vokali etimoloġika, minkejja li fl-etimoloġija hija 'a'. Verbi bħal 'imblokka' u 'imbotta' u d-derivazzjonijiet tagħhom jinsabu taħt 'm' u n-nomi 'nċirata' u 'ngwanta' taħt in-'n', kif jidher li huma fl-Isqalli imma li mhumiex daqshekk ovvji għal min mhuwiex midħla tiegħu.

X'inhuma l-kurrenti ewlenin għall-interpretazzjoni tar-regola?

Ġaladarba din ir-regola hija ambigwa minħabba l-etimoloġija dubjuża ta' ħafna minn dan il-lessiku Rumanz, hemm interpretazzjonijiet differenti tagħha. Hawn se nagħtu ħames interpretazzjonijiet ewlenin.

1) L-ewwel interpretazzjoni hija li l-'i' tinkiteb dejjem. Ladarba storikament kelma kienet tibda b'vokali oħra, l-'i' xorta għandha tinkiteb dejjem għax hija rifless tagħha.[30] Mela 'irrabja' tinkiteb dejjem bl-'i' jekk inhu aċċettat li ġejja minn *arrabbiare*. Hekk ukoll l-'i' ta' 'induna' li tnisslet minn *addunarisi*. L-iżvantaġġ ta' dan ir-raġunament huwa li min jikteb bil-Malti jrid ikollu għarfien tal-etimoloġija Rumanza. Jibqa' l-fatt li m'hemmx ċertezza li verb bħal 'irrabja' tnissel mit-Taljan *arrabbiare* u mhux mill-Isqalli *rrabbiarisi*.

2) It-tieni interpretazzjoni hija li sakemm ma nafux fiż-żgur li fl-etimoloġija l-kelma kienet tibda b''i', fil-każijiet l-oħra ma niktbuhiex ħlief meta l-kelma ta' qabel tintemm b'konsonanti. Mela fi kliem bħal 'immaġina' u 'interessa', l-'i' tinkiteb dejjem għax hemm ċertezza li tnisslu mit-Taljan *immaginare* u *interessare*. Imma meta naċċettaw li fl-etimoloġija l-kelma tibda bil-vokali 'a', bħal *arrabbiare*, fil-Malti l-'i' ta' 'rrabja' titqies vokali tal-leħen.

Biex naslu għall-ortografija skont din l-interpretazzjoni, minflok inħarsu lejn l-etimoloġija nistgħu nagħtu kas ukoll tad-derivazzjonijiet minn kull zokk. Mela jekk hemm zokk li d-derivazzjonijiet tiegħu kollha jibdew bl-'i', il-vokali 'i' tinkiteb f'kull każ.

Eż. n. immaġni – v. immaġina.
n. interess – v. interessa

Jekk miz-zokk hemm derivazzjonijiet li ma jibdewx bil-vokali 'i', mela l-verb jinkiteb bla 'i'. Din tista' ssolvi l-problema tal-verbi li fl-etimoloġija jistgħu jibdew bl-'a'.

Eż. n. arranġament – v. rranġa
n. rabja – v. rrabja

Il-verb jinkiteb ukoll bla 'i' jekk fil-Malti ma daħlux derivazzjonijiet oħra mill-istess zokk.

Eż. / - v. rrokka
/ - v. nduna

Jista' jkollna l-problema li xi verbi m'għandhomx etimoloġija ċara. Ngħidu aħna, 'ivvinta' u 'invenzjoni' ġejjin mill-istess zokk jew wieħed mill-Isqalli (bla i) u l-ieħor mit-Taljan? Hemm dubju wkoll fuq xi kliem Sqalli bħal 'imblokka' u 'inċana'.

3) Hemm min jinterpreta r-regola billi jikteb l-'i' kull fejn hemm ċertezza li kelma tibda biha, eż. immaġina < *immaginare*. Bil-maqlub ta' qabel, jikteb l-'i' wkoll jekk fl-etimoloġija huwa aċċettat li kienet 'a' meta għandna każijiet ta' verb li ma għandux derivazzjonijiet, eż. 'irrokka'; jew id-derivazzjonijiet jibdew bl-'a' biss bħal 'irranġa' < *arrangiare* (+ *arrangiatore*, *arrangiamento*, eċċ).

Meta hemm verb li fl-etimoloġija jibda bl-'a' imma d-derivazzjonijiet l-oħrajn mill-istess zokk ikunu jibdew b'konsonanti, allura l-'i' jqisha biss tal-leħen. Ngħidu aħna, l-'i' fil-verbi *irrabja* u *vvelena* skont din it-teorija hija tal-leħen għax hemm in-nomi 'rabja' u 'velenu'.

4) Ir-raba' waħda tista' titqies 'proposta' li ma timxix mar-regola imma hemm min issuġġerieha. Minħabba li hemm dubju tal-etimoloġija ta' ħafna minn dan il-kliem, l-'i' tista' titqies vokali tal-leħen f'kull każ. Din hija proposta li tinstema' prattika għax taqta' ras kull dubju etimoloġiku li jista' jkun hemm. Il-vantaġġ tagħha huwa li tħaffef l-ortografija u tagħfas fuq il-prinċipju fonetiku. Mill-banda l-oħra tista' titqies estremista għax tneħħi l-'i' ta' kliem li ndara jinkiteb dejjem biha bħal 'importanti' u 'insista' li jinsabu wkoll fl-Ingliż u hemm tradizzjoni li jinkitbu hekk.

5)[31] Hemm min jagħżel li jwaqqa' l-'i' kull meta hemm konsonanti ġġeminata fil-bidu u b'hekk isolvi l-problema li jistgħu jitħalltu ma' verbi li fil-Malti

jtennu l-ewwel konsonanti. Mela jikteb 'mmaġina' (< *immaginare*) u 'vvinta' (< *inventare/nvintari*) bħalma jikteb 'ppubblika' (< *pubblicare*).

	Interpretazzjoni	Eżempji
1	+i kull każ	importa, induna, irrokka
2	+i familja bl-i	importa, importatur
	-i bla derivazzjonijiet	nduna, rrokka
	-i derivazzjonijiet bla i	rranġa (għax 'arranġament')
3	+i familja bl-i	interessa, interessanti
	+i bla derivazzjonijiet	induna, irrokka
	+i deriv. kollha b'a etim.	irranġa (Tal. *arrangiare*)
	-i derivazzjonijiet bla i	rrabja, vvelena
4	-i kull każ	mporta, nduna, rranġa
5	-i quddiem konsonanti ġġeminati	rrabja, mmaġina, vvinta

Tabella 5: Il-ħames interpretazzjonijiet ewlenin tar-regola tal-'i'

Problemi ewlenin tar-regola

a) L-ikbar problema hija l-**etimoloġija**. Ma nafux fiċ-ċert in-nisel tal-kliem għax m'għandniex biżżejjed xhieda storika. Taqta' ta' waħdiet bħal 'induna', il-biċċa l-kbira tagħhom nibqgħu fid-dubju meta daħlu eżatt u minn liema lsien. Hemm minnhom daħlu mit-Taljan jew mill-Isqalli ladarba għandhom l-istess għamla? Ngħidu aħna, il-verb 'indura' daħal mit-Taljan *indorare* bl-'i' jew mill-Isqalli *ndurari* bla 'i'?

Jekk nafu fiċ-ċert li mit-Taljan, liema għamla daħlet meta hemm il-pari bl-istess zokk? Il-verb 'ikkarezza' tnissel minn *carezzare* jew minn *accarezzare*? Jekk mill-Isqalli, liema varjetà ta' Sqalli?[32]

b) Il-kliem li fl-etimoloġija jista' jibda bil-vokali 'a' li fil-Malti daħal mingħajrha bħal 'iddobba', 'irrabja'. Hemm min jikteb dejjem 'i' għax jaħseb li hija rifless tal-'a' u hemm min l-'i' jqisha tal-leħen.

ċ) Għall-verbi li fit-Taljan għandhom għamliet doppji (eż. ikkuntenta), ir-regola ma tkoprihomx. Jekk l-'a' etimoloġika tiġi interpretata bħala 'i' etimoloġika, allura jfisser li ż-żewġ għamliet huma tajbin fil-Malti (kemm bl-'i' u kemm mingħajrha) sakemm ma nafux fiż-żgur l-etimoloġija. F'dal-każ għandna varjanti li t-tnejn huma aċċettati. Insibu pari fil-Malti li għamla minnhom hija bħar-Rumanz b'i ċara u l-għamla l-oħra ġarrbet l-assimilazzjoni, eż. insapna ~ issapna.

d) Il-kliem imnissel mill-Isqalli għandu l-ikbar problema. Meta aħna ċerti li kelma tnisslet mill-Isqalli, xorta jista' jkollna d-dubji tal-ortografija. Dan għaliex ġaladarba l-Isqalli mhuwiex standardizzat u hemm varjetajiet differenti tiegħu, hemm tendenza li jingħataw għamliet ortografiċi differenti. Il-verb 'innamra' tnissel mill-Isqalli *nnamurari*, li daqqa jinkiteb bl-'i' u daqqa mingħajrha. Meta għandna xhieda ta' kelma f'dokumenti Medjevali bħal 'ingwanta' hemm tendenza li kienet tinkiteb bl-'i' etimoloġika imma fid-dizzjunarji Sqallin tinkiteb regolarment bla 'i'. Dan ikompli jżid mad-dubju ta' kif għandna niktbuha jekk nimxu mal-kriterju etimoloġiku.

Għeluq

Din kienet ħarsa ħafifa fuq il-verbi u ftit nomi li għad għandna dubju jinkitbux kollha bl-'i' fil-bidu. Żgur li hemm kelmiet oħrajn li jistgħu jidħlu f'dawn il-kategoriji.

Id-diffikultà tagħhom tiġi minħabba l-fatt li fit-taħdit din il-vokali tal-bidu ma titlissinx meta l-kelma ta' qabilha tintemm b'vokali. Dik il-vokali ġġib ruħha bħala vokali tal-leħen.

Kif rajna, il-verbi Rumanzi li fit-Taljan jibdew bil-vokali 'a' segwita minn konsonanti ġġeminata bħal *arrancare* fl-Isqalli għandhom għamla varjanti mingħajr 'a', *rrancari*. Għalhekk tajjeb li nistaqsu: verb bħal 'irranka' ħadnieh dirett mill-Isqalli? U jekk inhu hekk, mela jista' jkun li dik l-'a' qatt ma kienet fil-Malti, kif ningħataw l-impressjoni fl-etimoloġija ta' dizzjunarji Maltin u allura l-i tista' tkun biss tal-leħen. Hemm ħtieġa ta' aktar studji biex fost l-oħrajn, jiġi stabbilit meta daħlu fil-Malti dawn it-tip ta' verbi u f'liema partijiet ta' Sqallija jingħadu l-forom mingħajr 'a'.

Għal kliem bl-'i' fil-bidu li għandu l-istess għamla fl-Isqalli u fit-Taljan għandu jsir studju biex jinsab minn liema lingwa daħal tassew. Minn għejun bikrin nafu fiż-żgur li xi kliem daħal mill-Isqalli bħal 'inforra'. Kif se tkun solvuta l-problema ortografika la n-nutara kienu jiktbuh bl-'i' etimoloġika imma aktar riċenti beda jinkiteb mingħajrha? Kull każ għandu jkun studjat bir-reqqa sabiex jekk tittieħed deċiżjoni kemm jista' jkun jiġu solvuti ħafna dubji u min-naħa l-oħra ma jinħolqux oħrajn.

Forsi min jieħu d-deċiżjoni jista' wara kollox iħares 'l hinn mill-kriterju etimoloġiku, u jimxi fuq kriterji oħrajn bħal fonetiċi u morfoloġiċi, ladarba għandna inċertezza kbira f'nisel il-biċċa l-kbira ta' dan il-kliem.

Din hija verżjoni mkabbra u aġġornata tat-taħdita organizzata mill-Akkademja fil-21 ta' Mejju 2013. Inrodd ħajr lil Olvin Vella tas-suġġerimenti siewja li tani.

Taqsiriet:

Aq. Aquilina, *Maltese-English Dictionary* (2 vol.)
(i) = vokali tal-leħen
Sq. Sqalli
Tal. Taljan
Tr. Traina, *Nuovo Vocabolario Siciliano Italiano*
VS Vocabolario Siciliano (5 vol.)

Noti

1 Ara, ngħidu aħna, Joseph Brincat, *Maltese and Other Languages* (Sta Venera: Midsea, 2011) 104-106 u Stanley Fiorini, "Ut vulgo dicitur. Pre-1600 materials for a documented etymology of Maltese", f'P. Xuereb (ed.), *Karissime Gotifride* (L-Imsida: Malta University Press, 1999) 161-176.
2 Fl-1473 għandna l-ewwel xhieda fil-frażi "U biex jisfidawna". Ara Godfrey Wettinger, *Kliem Malti Qadim* (L-Imsida: L-Istitut tal-Lingwistika u d-Dipartiment tal-Malti, l-Università ta' Malta, 2006) 119.
3 Brincat, *Maltese and Other Languages* 139.
4 Ara Giorgio Piccitto et al., *Vocabolario Siciliano* (Centro di studi filologici e linguistici siciliani, Opera del Vocabolario siciliano, 1977-2002).
5 Ara Manwel Mifsud, *Loan verbs in Maltese* (Leiden: Brill, 1995) 161.
6 Aquilina kien għamel ġabra ta' wħud minnhom. Ara Joseph Aquilina, "Verbs", *Journal of Maltese Studies*, 8 (1973) 96-98.
7 Ħajr lil Olvin Vella tas-suġġeriment.
8 Qabbel mal-pari 'zuntier' ~ 'ċimiterju' u 'uffizzju' ~ 'ufficċju' li l-ewwel għamla ta' kull par hija iżjed bikrija.
9 F'Joseph Aquilina, *Maltese-English Dictionary* (Valletta: Midsea, 1987-90) ara, ngħidu aħna, '(i)kkapparra' taħt 'k' u '(i)rrabja' u '(i)rranġa' taħt 'r'.
10 Aquilina, "Verbs" 96.
11 Qed nikkwota mill-volumi ta' Fiorini, *Documentary Sources of Maltese History* (Malta: Malta University Press, 1996-1999) u Daniel Bezzina, *Dokumentazzjoni*

Lokali tal-Kliem Sqalli li daħal fil-Malti fis-Sekli 15 u 16, teżi tal-B.A. bl-Unuri (l-Università ta' Malta, 2011).

12 Għandna xhieda bikrija tagħha bil-vokali 'i' f'nofs is-seklu 16. Bezzina 139.

13 Għal diskussjoni fuq l-etimoloġija tal-kliem Sqalli f'dizzjunarji Maltin, ara Salvatore Claudio Sgroi, "L'articolo indeterminativo del siciliano e la sua agglutinazione nei sicilianismi del maltese," *Journal of Maltese Studies*, 17/18 (1987-88) 34-48.

14 Ara, ngħidu aħna, l-etimoloġija tal-verbi 'ċċomba' u 'ffanga' f'Aquilina li skontu huma 'formazzjonijiet lokali'.

15 Ara Giuseppe Brincat, "Vicende dell'Articolo in Maltese e in Italiano", *Le Lingue del Mondo*, XXXVIII (1973) 392-97.

16 Arnold Cassola (ed.), *The Biblioteca Vallicelliana Regole per la lingua Maltese* (Valletta: Said International, 1992) f. 133r.

17 Aquilina jagħtiha bla i fl-entrata ewlenija imma bl-i fis-sottoentrata.

18 Hawn niġu daharna mal-ħajt. Dan hu wieħed mill-każijiet li diffiċli nindunaw minn fejn tnisslet il-kelma ladarba ż-żewġ għamliet jixxiebhu.

19 G. Pitrè, *Fiabe novelle e racconti popolari siciliani*, 1, ed. Silvia Masaracchio (Bacheca Ebook, 2010) 138, nota 203.

20 Reno Fenech, *Prietki Qodma bil-Malti,* teżi tal-M.A. (l-Università ta' Malta, 2009) 57.

21 Fenech 71.

22 Michele Antonio Vassalli, *Ktŷb yl Klŷm Mâlti* (Ruma, 1796).

23 Din il-karatteristika ta' varjant fonetiku għadha tinsab fil-Malti modern. Qabbel, ngħidu aħna, 'daħak' ~ 'daħaq' u 'persunaġġ' ~ 'personaġġ'.

24 Cassola, f. 134r.

25 Gian Franġisk Agius De Soldanis, *Damma tal Kliem Kartaginis mscerred fel fom tal Maltin u Ghaucin maghmula mel Kanoniku Gianfrangesku Agius Sultana Ghauci*, B.N.M., ms. 143a, f.134v.

26 Fenech 46.

27 Fenech 156.

28 Fenech 99.

29 Mario Serracino Inglott, *Id-Dizzjunarju Malti u Teżawru ta' Malti Mħaddem* (Blata l-Bajda: Merlin library, 2000).

30 Carmel Azzopardi, *Gwida għall-Ortografija* (Santa Venera: Klabb Kotba Maltin, 2007) 7, n 4.

31 Din l-interpretazzjoni ħarġet mid-diskussjoni li saret fi tmiem it-taħdita.

32 Għal diskussjoni fuq minn liema Sqalli daħal xi kliem Malti ara Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* (Pietà: PIN, 2006) 82-86.